

utváření víry je třeba „pochtivé studium rozličných náboženství“ (s. 29). Ráj zde odmítá idolatrii a obviňuje náboženské vůdce z komercializace náboženství a konsekventní demoralizace společnosti (s. 26). Z uvedeného je patrné, že tato „eklektická směsice náboženských ideí, které [Ráj] objevil v bohaté intelektuální kultuře své domoviny“ (s. 26), je založena spíše na principech osvícenství než na tradici *sanātana dharmy*. Ráj v době sepisování *Tohfatu* koneckonců upanišady ještě ani neznal, jak také uvádí Robertson (s. 25). Podle mého soudu proto *Tohfatu* poukazuje na dostatečnou míru roztržky s domácí tradicí na to, aby bylo možno Ráje oprávněně označit za předchůdce a inspirátora neohinduismu.

Na druhé straně je z Robertsonových analýz patrné, že Rájův návrat k tradici byl mnohem důslednější než například návrat Debendranátha Thákura, který jako vůdčí postava *Bráhma samádže* zcela opustil Šankarovu filozofii a autoritu textů podřídil testu vlastního srdce. Přestože Rájova védánta vděčila za mnohé inspiracím z evropského myšlení, jež hluboce studoval a jejichž šíření v rámci anglického modelu vzdělávání též propagoval, je jasné, že formálně se pokusil o mnohem důslednější návrat k původní tradici hinduismu než jaký uskutečnili jeho kolegové a následovníci. Jak Robertson přesvědčivě dokládá, Ráj se snažil oživit a rozšiřovat advaita védántu nejen ve svém okolí, ale též, a možná především, ve svém vlastním myšlení a životě. Autorita inspirovaných textů, upanišad, pro něj v této době byla nadřazena rozumu. Ten na ní mohl stavět, ale nemohl ji zpochybňovat. Pasáže *šrutí* a nikoliv „common sense“ se staly nástroji kritiky bráhmanského establishmentu a jeho interpretace nábožensko-sociálních předpisů i vodítky pro správné chápání nauky o *brahma*. Proto se Ráj také ujal úkolu zpřístupnit autentické znění inspirovaných textů svým krajanům i britským kritikům v jejich mateřských jazycích.

I v tomto ovšem vězí háček. Samotné postavení textů do přímé opozice k autoritě živé výkladové tradice a rozvržení zmíněného překladatelského projektu dokládá hloubku Rájova přijetí základních hodnot zrozených evropskou renesancí a reformací.

Jak je patrné z této recenze samotné, Robertson svou prací podněcuje čtenáře velmi intenzivně k diskusi nad místem Rámmohana Ráje v indickém intelektuálním životě jeho doby a nad jeho vztahem k výzám předloženým indickým intelektuálům evropskou přítomností v Indii. Jeho metoda srovnání anglických a bengálských verzí jeho textů se v tomto ohledu ukázala velmi účinná. Proto lze knihu vřele doporučit k četbě odborníkům i studentům.

MILAN FUJDA

Petr Pokorný, Ježíš Nazaretský: Historický obraz a jeho interpretace,

Praha: Oikúmené 2005, 174 s.
ISBN 80-7298-135-8.

Vzednutí zájmu o historický rozměr Ježíšovy postavy dosáhlo v předposlední dekádě minulého století takových rozměrů, že se právem mluví o tzv. třetím hledání historického Ježíše. U jeho počátků stál především kalifornský *Jesus Seminar* (John D. Crossan, Marcus Borg, Paula Fredriksenová, Robert Funk, Richard A. Horsley, E. P. Sanders), jehož principiálním cílem bylo překonání teologických limitů dvou předchozích vln – první z druhé poloviny 19. století, ukončené pronikavou kritikou Alberta Schweitzera, a druhé z přelomu 50. a 60. let 20. století, iniciované a rozvíjené zvláště Jamesem M. Robinsonem a Helmutem Kösterem. Přes ambiciózní záměry ježíšovského semináře byly jeho výsledky podrobeny oprávněné kritice jak z řad sociologizujících biblistů (Gerd Theissen), tak sociologizujících religionistů (Burton L. Mack), nicméně práce kalifornských novozákonníků přinesla podněty, které vyvolaly oživení v nejširším kontextu ježíšovských bádání (*Jesus Research*).

Významným příspěvkem k tomuto proudění je i nová kniha Petra Pokorného *Ježíš*

Nazaretský, jež nabízí vnitřně sevřený soubor autorových ježíšovských prací, vesměs publikovaných původně jednotlivě v zahraničí. Navazuje na Pokorného dlouhodobý zájem o tuto problematiku, který v nedávné době vyvrcholil uspořádáním mezinárodní konference *Historický Ježíš* (Praha, 17.-19. března 2005), na níž vystoupil nejen z titulu ředitele pražského Centra biblických studií a hlavního organizátora, ale také jako jeden z klíčových řečníků.

Kniha je uvedena rozsáhlejší studií „Ježíš Nazaretský. Historický obraz, problémy současného bádání, interpretace“ (s. 8-37), jež byla původně vypracována pro *Handbook for the Study of the Historical Jesus* (Leiden: E. J. Brill 2005) a tvoří metodologickou osnovu celého svazku. Na ni pak navazují dílčí kapitoly věnované Ježíšovu obrazu v Pavlových listech (s. 38-61), postavě Jana Křtitele a jeho vztahu k Ježíši (s. 62-73), lexikálním a rétorickým zvláštnostem nejstarší ježíšovské tradice (s. 74-89), konceptu Božího království (s. 90-102), gnómičkému uchopení Ježíšovy smrti (s. 103-115), ježíšovským akcentům v Matoušově teologii (s. 116-127), kristovskému pojetí Ježíše (s. 128-132) a Ježíši jako podobenství Boha (s. 133-144).

Po krátkém přehledu dosavadního bádání a výčtu hlavních ježíšovských témat autor v úvodní metodologické kapitole podává základní charakteristiku pramenů, jež jsou při pokusech o rozkrytí historického profilu Ježíše k dispozici (s. 14-15). Konstatuje, že všechny hlavní zdroje informací o Ježíšovi jsou křesťanského původu a jejich historickou výpovědní hodnotu navíc komplikují dvě zásadní okolnosti: (a) Tyto prameny jsou součástí textů, které všechny prošly raně křesťanskou redakcí. (b) Synoptická evangelia, jež obsahují drtivou většinu údajů o historickém Ježíši, jsou sice složena z více (nezávislých) pramenů (*Marek*, *Q*, speciální prameny *Matoušova* a *Lukášova evangelia*), avšak ty se překrývají jen z nepatrné části (dublety v *Markovi* a *Q*, v *Q* a gnostickém *Tomášově evangeliu*, v *Q* a Pavlových listech), takže většina informací je doložena jen jedním zdrojem.

Vzhledem k tomu, že lze při rekonstrukci Ježíšova života a učení jen velmi omeze-

ně použít obvyklého historického postupu, který spočívá v dokládání autenticity informace z alespoň dvou nezávislých pramenů, uvádí Pokorný další metody (s. 16-19), které by mohly nedostatky přímých zdrojů zčásti vyvážit:

(1) Za hodnověrné lze považovat takové informace, na jejichž vytvoření nemohli mít jejich nositelé zájem (např. pomluva Ježíše a Jana Křtitele v *L 7,33par*; srov. s. 62-73). (2) Jistou aplikací předchozího je *kritérium nepodobnosti*, podle kterého lze pokládat informaci za autentickou, pokud je originální v porovnání s dobovým kontextem (autor zvláště připomíná dílčí uplatnění této metody při rozboru specifických literárních subžánrů raně křesťanských pramenů; srov. s. 74-89, 103-115).

Kritérium nepodobnosti má však své meze, neboť při jeho důsledném uplatnění by například Ježíšovo učení bylo pro svou naprostou originalitu nesdělné (jinou stránkou věci, autorem nezmiňovanou, je antický respekt k tradici, pro který byla originalita nedůležitá nebo dokonce nežádoucí). Jmenovaná pozitivní kritéria proto Pokorný navrhuje doplnit sekundárními metodami: (3) *kritériem koherence* (či *kritériem interpretace*), podle něhož se ověřuje, zda zjištěná data dávají hlubší smysl, jsou-li seřazena do větších celků (za zvláštní případ tohoto kritéria považuje *Theissenovo kritérium kontextové pravděpodobnosti*, které si všímá koherence se sociálním a historickým prostředím); a (4) *kritériem kongruence* (či *kritériem kumulativního nepřímého důkazu*), podle něhož lze považovat za hodnověrnou takovou informaci, která je doložena více nepřímými důkazy a přitom není známo svědectví, jež by ji přímo či nepřímo vyvrátilo.

Pohlédneme-li však na „dosavadní výsledky“ pokusů o rekonstrukci Ježíšova života a učení, jejichž „obraz sdílí poměrně široká badatelská obec“ (s. 19), vstává se otázka, nakolik je předestřená skica (s. 19-37) důsledkem uplatnění uvedených metod a nakolik projekcí sdílených teologických východisek.

Uveďme několik příkladů: Zázraky jsou zde pojímány jako historická součást Ježíšova života (srov. s. 25), třebaže se jako běžná

legendární výbava vyskytují u řady antic-
kých postav; touto souvislostí samozřejmě
nejsou popírána křesťanská specifika jejich
podání, nýbrž problematizována jejich his-
toricita ve vztahu k Ježíšovi. Podobným
problémem je Ježíšův postoj k jeruzalém-
skému chrámu (srov. s. 24), vezmeme-li
v úvahu pozoruhodné paralely ve vystoupe-
ní Ježíše ben Anania, o němž referuje Jose-
phus Flavius ve *Válce židovské* (VI,300-
309), sepsané přibližně ve stejné době, kdy
probíhala závěrečná redakce *Markova evan-
gelia*. Stejně tak příkaz lásky k nepřátelům
a neodplácení, považovaný za úhelný bod
Ježíšovy etiky (srov. s. 97-102), má blízké
paralely v rabínské tradici, kde je s obdob-
nou „doložitelností“ spojován s Ježíšovým
farizejským předchůdcem Hillelem (srov.
Mt 7,12 a Šabbat 31a), atd.

Podle autora poslední tři témata knihy
(s. 116-144) přesahují vlastní problematiku
hledání historického Ježíše, neboť již zachy-
cují „povelikonoční“ christologické uchope-
ní jeho postavy (srov. s. 7). Svým způsobem
se to však týká podstatně větší části jeho
textu, tedy i pasáží, kde se opírá o nejstar-
ších křesťanské zdroje, jejichž vznik spadá
ještě před rok 70 (pád Jeruzaléma). Jde o zá-
sadní metodologické dilema, zda se lze
z nejhlubší vrstvy křesťanských pramenů
(Pavlovy listy, pramen *Q*, *Tomášovo evan-
gelium*, markovské tradice ad.) dobrat více-
méně souvislého profilu historického Ježíše,
nebo spíše „jen“ rozkrýt pestrou škálu nej-
ranějších christologických koncepcí, jak se
o to v poslední době pokusil zejména „Pro-
jekt přepsání počátků křesťanství“, iniciova-
ný Burtonem L. Mackem (viz zejm. Ron
Cameron – Merrill P. Miller [eds.], *Rede-
scribing Christian Origins*, Atlanta: Society

of Biblical Literature 2004). Hledání histo-
rického Ježíše se totiž v mnoha ohledech je-
ví jako povýtce teologický úkol, mající své
zdroje „teprve“ v liberální teologii a histo-
rismu 19. století, jejichž symbióza přinesla
svěbytnou inovaci tradičního protestantské-
ho hledání „ryzího počátku“.

Není však na místě vytýkat nereligionis-
tický přístup, když se autor otevřeně hlásí
k teologickému, a to dokonce v té míře, že
religionistiku téměř nezmiňuje (implicitně
se patrně skrývá i za tím, co ve stopách Pau-
la Ricœura označuje jako nomologický pří-
stup). Třebaže Petr Pokorný vystupuje jako
historizující, existenciálně orientovaný teo-
log-biblista, a nikoli jako religionista, pojí-
mající křesťanství důsledně jako jev lidské
kultury, přináší jeho kniha řadu inspirativ-
ních podnětů i pro religionistická zkoumání
počátků křesťanství.

Pozoruhodné je například jeho upozor-
nění na roli ustálených rčení z vojenské ob-
lasti (s. 103-115), jež ukazuje na význam-
nou souvislost raně křesťanského překlenutí
potupné Ježíšovy smrti na kříži. Důležitou
rolí v něm sehrál koncept mučednické smr-
ti, který krystalizoval již během makabej-
ského povstání a který se po propojení
s Pavlovou aplikací helénistického koncep-
tu vznešené smrti stal pevnou součástí evan-
gelijního mýtu.

Z religionistického hlediska lze považo-
vat recenzovanou knihu za nejpřínosnější
právě v té rovině, na níž se autor uplatňuje
jako hluboký znalec řecké literatury, tj.
v rozboru lexikálních, stylistických a réto-
rických specifík raně křesťanského traktová-
ní Ježíše.

DALIBOR PAPOUŠEK